

УДК 343.352:343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2025.14>**К. О. Дубова**

кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри морського та господарського права
факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
orcid.org/0000-0002-1098-9620

Р. М. Достдар

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
orcid.org/0000-0001-8614-7561

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті розглядаються ключові правові механізми протидії корупції, їх відповідність міжнародним стандартам та ефективність у контексті сучасних викликів. Особлива увага приділяється аналізу українського досвіду у впровадженні антикорупційної політики, а також оцінці її результативності в умовах реформування правової системи. Зокрема, досліджуються питання функціонування антикорупційних органів, прозорості у сфері публічних закупівель і декларування доходів посадових осіб. Вказано, що ефективна протидія корупції потребує комплексного підходу, який включає як нормативно-правове регулювання, так і дієві механізми їх реалізації. Національні антикорупційні стратегії, створення спеціалізованих органів, міжнародна співпраця та впровадження інноваційних технологій є лише частиною інструментарію, що використовується для боротьби з цим явищем. Проте, попри значний прогрес у розробці антикорупційного законодавства, залишається актуальним питання його ефективного застосування на практиці.

Зроблено висновок про те, що вагомою є інституційна спроможність антикорупційних органів, оскільки функціонування спеціалізованих антикорупційних органів є важливим елементом у системі протидії корупції. Проте їхня ефективність залежить від рівня незалежності, ресурсного забезпечення та чіткого розподілу повноважень. Недостатня інституційна спроможність або втручання у їхню діяльність можуть знижувати довіру громадськості та результати роботи. Підкреслено, що ключовим елементом ефективної протидії корупції є застосування міжнародних стандартів, зокрема європейських, які вже пройшли своє апробування на практиці. Імплементация міжнародних стандартів та рекомендацій у сфері антикорупційної політики є важливим напрямом реформування національного законодавства. Зокрема, виконання зобов'язань за Конвенцією ООН проти корупції та іншими міжнародними актами сприяє гармонізації правових підходів і підвищенню ефективності боротьби з корупцією на глобальному рівні. Надзвичайно важливою для протидії корупції в українському суспільстві є роль громадянського суспільства, оскільки активна участь громадянського суспільства у процесах моніторингу, контролю та викриття корупційних практик є ключовим фактором успішної антикорупційної політики. Водночас необхідно забезпечити правові гарантії захисту викривачів корупції, що сприятиме підвищенню прозорості та відповідальності у управлінні.

Ключові слова: корупція, суб'єкти запобігання корупції, механізми протидії корупції, міжнародні та європейські стандарти протидії корупції, декларування доходів, антикорупційна політика, інституційна основа, громадянське суспільство.

Dubova K. O., Dostdar R. M. COMBATING CORRUPTION: LEGAL MECHANISMS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN EXPERIENCE

The article examines the key legal mechanisms for combating corruption, their compliance with international standards and effectiveness in the context of modern challenges. Particular attention is paid to the analysis of the Ukrainian experience in implementing anti-corruption policy, as well as assessing its effectiveness in the context of reforming the legal system. In particular, the issues of the functioning of anti-corruption bodies, transparency in the field of public procurement and declaration of income of officials are investigated. It is indicated that effective combating corruption requires a comprehensive approach, which includes both regulatory and legal regulation and effective mechanisms for their implementation. National anti-corruption strategies, the creation of specialized bodies, international cooperation and the introduction of innovative technologies are only part of the tools used to combat this phenomenon. However, despite significant progress in the development of anti-corruption legislation, the issue of its effective application in practice remains relevant.

It is concluded that the institutional capacity of anti-corruption bodies is important, since the functioning of specialized anti-corruption bodies is an important element in the system of combating corruption. However, their effectiveness depends on the level of independence, resource provision and a clear division of powers. Insufficient institutional capacity or interference in their activities can reduce public trust and work results. It is emphasized that a key element of effective combating corruption is the application of international standards, in particular European

ones, which have already been tested in practice. The implementation of international standards and recommendations in the field of anti-corruption policy is an important direction of reforming national legislation. In particular, the implementation of obligations under the UN Convention against Corruption and other international instruments contributes to the harmonization of legal approaches and increasing the effectiveness of the fight against corruption at the global level. The role of civil society is extremely important for combating corruption in Ukrainian society, since the active participation of civil society in the processes of monitoring, control and exposing corrupt practices is a key factor in a successful anti-corruption policy. At the same time, it is necessary to provide legal guarantees for the protection of whistleblowers, which will contribute to increasing transparency and accountability in management.

Key words: corruption, corruption prevention entities, anti-corruption mechanisms, international and European standards for combating corruption, income declaration, anti-corruption policy, institutional framework, civil society.

Постановка проблеми. Корупція є одним із найгостріших викликів, з якими стикаються сучасні держави, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку чи політичної стабільності. Вона підриває основи демократичних інститутів, сприяє нерівності, уповільнює економічне зростання та знижує довіру громадян до державних органів. У зв'язку з цим боротьба з корупцією стає пріоритетним завданням для багатьох країн, включаючи Україну.

Ефективна протидія корупції потребує комплексного підходу, який включає як нормативно-правове регулювання, так і дієві механізми їх реалізації. Національні антикорупційні стратегії, створення спеціалізованих органів, міжнародна співпраця та впровадження інноваційних технологій є лише частиною інструментарію, що використовується для боротьби з цим явищем. Проте, попри значний прогрес у розробці антикорупційного законодавства, залишається актуальним питання його ефективного застосування на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика протидії корупції є актуальною в плані наукового пошуку вже тривалий період часу. В умовах сьогодення ця проблематика набула нового поштовху за огляду на надзвичайно деструктивний вплив корупції на важливі сфери життєдіяльності українського суспільства, що зумовлено багатьма чинниками, зокрема військовою агресією російської федерації проти України. Цей аспект оголив багато проблемних сторін і вимагає негайного реагування і від держави, в особі її уповноважених органів, і від наукової спільноти. У цьому контексті варто звернути увагу на праці таких вчених як: О. Бандурка, В. Білоус, М. Бліхар, О. Бондаренко, Н. Бортник, М. Віхляєв, В. Гвоздецький, І. Дмитрук, Н. Добрянська, О. Дрозд, С. Єсімов, І. Жаровська, В. Заросило, Т. Коломоєць, Ю. Ломжець, В. Макаруч, К. Нестеренко, А. Палюх, С. Сорока, Н. Христинченко та багато інших, де робиться спроба вирішення тих викликів, які несе з собою корупція.

Метою цієї статті є визначення основних проблем, що перешкоджають ефективній реалізації антикорупційних заходів, а також формулювання рекомендацій щодо їх удосконалення. Аналіз правових механізмів протидії корупції є важливим етапом на шляху до створення прозорої та

справедливої системи управління, яка базується на принципах верховенства права та суспільної довіри.

Виклад основного матеріалу. Корупція є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства, яка негативно впливає на економічний розвиток, підриває довіру до державних установ та порушує принципи верховенства права. У зв'язку з цим протидія корупції стала пріоритетним напрямком діяльності багатьох держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства.

Юридичні механізми протидії корупції включають у себе як національні, так і міжнародні інструменти. На національному рівні ключовими елементами є розробка антикорупційного законодавства, створення спеціалізованих органів, таких як антикорупційні бюро чи комісії, а також впровадження прозорих процедур у сфері державного управління. Наприклад, закони про державну службу та застосування поняття конфлікту інтересів є важливими засобами запобігання корупційним проявам.

Transparency International Ukraine представила друге Дослідження спроможності, управління та взаємодії органів антикорупційної інфраструктури України 2023 року, яке було проведено за підтримки Проекту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія». За результатами цього дослідження, антикорупційні органи підвищили свій середній загальний бал з 3,4 у 2020 році до 3,9 у 2023 році. Найвищий бал отримав ВАКС – 4,6, а найнижчий – АРМА з 3,4 бала [1].

Як зазначають К. А. Возняковська, Д. А. Біленець та В. В. Марчук, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), створене згідно з Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» [2], відіграє ключову роль у розслідуванні корупційних злочинів, особливо тих, що пов'язані з діяльністю високопосадовців та організованих злочинних угруповань. НАБУ займається розслідуванням найскладніших корупційних справ, які значно впливають на економічну стабільність держави. Основною функцією НАБУ є розслідування корупційних правопорушень, що стосуються значних фінансових потоків, державних закупівель та діяльності державних підприємств. Робота НАБУ спрямована на виявлення та документування корупційних схем, які можуть

використовуватись для незаконного збагачення або відмивання коштів, що становить серйозну загрозу для економічної безпеки країни [3, с. 46].

Науковці також підкреслюють значущість Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), яка здійснює процесуальний контроль за діяльністю НАБУ та підтримує державне обвинувачення у справах, розслідуваних цим органом. Як юридична особа публічного права, САП є незалежною від Офісу генерального прокурора та відіграє важливу роль у забезпеченні незалежності розслідувань і судового процесу, що є важливим для досягнення справедливості у справах про корупцію. САП також відповідає за координацію діяльності між різними правоохоронними органами, що забезпечує ефективне розслідування та притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення. Координація між НАБУ та САП дозволяє створити цілісну систему боротьби з корупцією, що охоплює всі етапи від розслідування до судового розгляду [3, с. 46].

К. А. Возняковська, Д. А. Біленець і В. В. Марчук акцентують увагу на ряді інших важливих аспектів, що є суттєвими для ефективної протидії корупції. Зокрема, сучасні технології відіграють ключову роль у сфері публічного управління та економічної діяльності. Одним із основних технологічних інструментів виступає система електронних декларацій, яка забезпечує прозорість фінансових потоків державних службовців. Це дозволяє не лише здійснювати контроль за доходами посадовців, але й виявляти можливі невідповідності між задекларованими доходами та фактичним майновим станом, що може вказувати на корупційні дії. Електронне декларування стало важливим етапом у забезпеченні прозорості діяльності державних службовців та зміцненні довіри громадськості до державних інституцій [3, с. 46].

Про те, що електронна система декларування є одним із важливих антикорупційних інструментів, що виконує запобіжну роль і ефективно виявляє корупцію, йдеться й на Єдиному веб-портал органів виконавчої влади України. Тут, констатується, що вона забезпечує громадський контроль над майновим станом державних службовців, доходи яких, зокрема, надходять з Державного бюджету, та підсилює негативне ставлення суспільства до корупційних дій. Таким чином, електронні декларації, які зберігаються в інформаційно-телекомунікаційній системі «Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», є важливим джерелом інформації для виявлення корупції як спеціалізованими антикорупційними органами, так і громадськими активістами. Це обґрунтовує вимоги ЄС щодо належного функціонування системи електронного декларування та перевірки декларацій [4].

Як інструмент запобігання корупції в публічній службі, розглядає антикорупційне декларування, Т. О. Коломоець, підкреслюючи унікальність його змісту та позитивну практику застосування у країнах світу [5, с. 49].

Згадувані нами К. А. Возняковська, Д. А. Біленець і В. В. Марчук, також висловлюють думку, що система ProZorro, яка була запроваджена згідно з Законом України «Про публічні закупівлі» [6], є важливим технологічним рішенням, що забезпечує повну прозорість процесу державних закупівель та значно знижує ризики корупції у цій сфері. Вона надає можливість громадськості контролювати процеси закупівель, що підвищує довіру до державних інституцій і зменшує ймовірність зловживань владою. Впровадження ProZorro стало ключовим етапом у реформуванні системи публічних закупівель в Україні, дозволяючи суттєво знизити корупційні ризики та покращити ефективність використання державних коштів. Завдяки прозорості та відкритості процедур закупівель вдалося досягти значної економії бюджетних коштів, що є позитивним прикладом застосування технологій у боротьбі з корупцією.

Науковці, спираючись на дослідження Н. М. Пономаренко, К. А. Возняковської та Ю. В. Неміш, зазначають, що електронна система публічних закупівель ProZorro позитивно впливає на розвиток публічних закупівель в Україні. Вона сприяє підвищенню прозорості торгів і тендерних процедур, а також розширює можливості для участі в тендерах суб'єктів малого і середнього бізнесу. Проте, існуючі недоліки в правоохоронній і судовій системах України призводять до випадків формування корупційних схем як у межах системи ProZorro, так і поза її межами [3, с. 46].

Окремо, науковці звертають увагу на технології блокчейну, які, вважають вони, мають значний потенціал у протидії корупції. Інтеграція блокчейну в системи обліку та контролю державних фінансів може забезпечити незмінність і прозорість записів, що ускладнює можливість маніпуляцій та корупційних дій. Це особливо важливо для фінансового моніторингу та контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, що можуть бути залучені до незаконних операцій. Використання блокчейн-технологій у державному управлінні сприяє підвищенню рівня довіри до фінансових операцій та зниженню ризиків корупції у сфері господарювання [3, с. 46–47].

Важливою складовою протидії корупції в Україні є міжнародний та європейський досвід у цій сфері. Зокрема, на міжнародному рівні важливу роль відіграють Конвенція ООН проти корупції (UNCAC) [7], Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію [8] та інші міжнародні угоди. Ці документи встановлюють стандарти для гармонізації національного

законодавства та сприяють міжнародній співпраці у боротьбі з корупцією.

У рамках європейської інтеграції нашої держави важливу роль відіграє європейська ініціатива прозорості, яка спрямована на стимулювання діалогу в сферах, де прозорість на рівні ЄС була необхідною для подальшого вдосконалення, як зазначає С. Книш. Науковець підкреслює, що приклади включають публікацію даних про бенефіціарів фондів ЄС, регулювання лобювання, посилення етики в інституціях ЄС, а також регулювання доступу до документів.

Також дослідник акцентує увагу на зусиллях Ради Європи, яка розробила двадцять Керівних принципів для ефективної боротьби з корупцією. Ці принципи підтримують національну антикорупційну політику, оскільки регулюють майже всі сфери державного управління, що стосуються запобігання та боротьби з корупцією в органах публічної влади. Вони не тільки допомагають країнам у запобіганні корупції, але й у розробці широкого спектра превентивних заходів, таких як підвищення обізнаності громадськості, етична поведінка, незалежність судової влади та прокуратури, обмеження імунітету для державних службовців, спеціалізація окремих осіб та установ на боротьбі з корупцією, підтримка кодексів поведінки для державних службовців та належних процедур аудиту в державному управлінні, нагляд за фінансуванням політичних партій та свободою медіа.

Проте ці двадцять Керівних принципів не є юридично обов'язковими, і національні уряди лише заохочуються імплементувати їх під час розробки своєї національної антикорупційної політики. Незважаючи на необов'язковий характер, вони мають значення для стимулювання адекватної антикорупційної політики. Для моніторингу виконання двадцяти Керівних принципів Рада Європи створила механізм оцінювання на рівні ЄС у формі Групи держав проти корупції (GRECO). GRECO контролює дотримання державами антикорупційних стандартів організації і є важливою інституцією у боротьбі з корупцією як в ЄС, так і за його межами. GRECO оцінює дотримання антикорупційних конвенцій Ради Європи, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією. Кримінальна конвенція зосереджена на криміналізації активного та пасивного підкупу державних службовців, а також національних та іноземних посадових осіб, посадових осіб міжнародних організацій, членів національних та іноземних законодавчих органів. Конвенція включає не лише корупцію та хабарництво, а й неправомірний вплив як форму корупції. Також вона гарантує захист інформаторів, які співпрацюють з органами слідства та прокуратури [9, с. 70].

Ефективна протидія корупції також вимагає залучення громадянського суспільства та медіа. Громадський контроль, розкриття інформації про корупційні правопорушення та підвищення рівня правової свідомості громадян є невід'ємними складовими успішної антикорупційної політики.

Однак, попри наявність багатьох інструментів, проблема корупції залишається актуальною через низку викликів. Серед них – недостатнє фінансування антикорупційних органів, політичний тиск, низький рівень правозастосування та відсутність належної координації між різними структурами.

З урахуванням цього, необхідно погодитися з висловлюванням директора Національного антикорупційного бюро України А. Ситника, який під час конференції «7 років антикорупційної реформи: підсумки і результати», що відбулася 9 грудня 2021 року в Києві, зазначив, що ефективна превенція, виховання нульової толерантності до корупції, викриття злочинів і справедливе покарання, а також наявність політичної волі та контроль з боку суспільства є ключовими елементами для побудови України без корупції [10].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладені вище міркування щодо правових механізмів протидії корупції та аналізу ефективності їх застосування можна зробити низку важливих висновків.

Передусім необхідно підкреслити складність природи корупції, адже вона є багатограним явищем, яке має і правові, і соціальні, й економічні, та культурні аспекти. Її подолання вимагає комплексного підходу, що включає не лише вдосконалення законодавства, але й зміну суспільної свідомості та формування культури нетерпимості до корупційних проявів.

Важливим аспектом є значення правових механізмів, які відіграють ключову роль у запобіганні та протидії корупції. Аналіз існуючих нормативно-правових актів свідчить про наявність значного потенціалу для боротьби з корупцією, однак ефективність їх застосування часто залишається низькою через прогалини у правозастосуванні, недостатню координацію між органами влади та брак політичної волі.

Не менш вагомою є інституційна спроможність антикорупційних органів, оскільки функціонування спеціалізованих антикорупційних органів є важливим елементом у системі протидії корупції. Проте їхня ефективність залежить від рівня незалежності, ресурсного забезпечення та чіткого розподілу повноважень. Недостатня інституційна спроможність або втручання у їхню діяльність можуть знижувати довіру громадськості та результати роботи.

Ключовим елементом ефективної протидії корупції є застосування міжнародних стандартів, зокрема європейських, які вже пройшли

своє апробування на практиці. Імплементация міжнародних стандартів та рекомендацій у сфері антикорупційної політики є важливим напрямом реформування національного законодавства. Зокрема, виконання зобов'язань за Конвенцією ООН проти корупції та іншими міжнародними актами сприяє гармонізації правових підходів і підвищенню ефективності боротьби з корупцією на глобальному рівні.

Надзвичайно важливою для протидії корупції в українському суспільстві є роль громадянського суспільства, оскільки активна участь громадянського суспільства у процесах моніторингу, контролю та викриття корупційних практик є ключовим фактором успішної антикорупційної політики. Водночас необхідно забезпечити правові гарантії захисту викривачів корупції, що сприятиме підвищенню прозорості та відповідальності в управлінні.

Отже, для досягнення успіху в боротьбі з корупцією необхідно забезпечити комплексний підхід, що включає вдосконалення законодавства, зміцнення інституційної спроможності, розвиток міжнародного співробітництва та активізацію громадянського суспільства. Лише за умови системного підходу можна досягти сталих результатів у зниженні рівня корупції та забезпеченні прозорості у всіх сферах суспільного життя.

Література

1. Спроможні, ефективні й незалежні: аналіз антикорорганів. 12 жовтня 2023 р. URL: <https://ti-ukraine.org/research/spromozhni-efektyvni-j-nezalezhni-analiz-antykoriuptsiynyh-organiv/> (дата звернення: 23.04.2025).
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-УІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
3. Возняковська К. А., Біленець Д. А., Марчук В. В. Антикорупційні механізми у системі публічного адміністрування як засіб боротьби з організованою злочинністю в сфері господарювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 84: частина 3. С. 43–62.
4. Боротьба з корупцією. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovenstvo-pravata-borotba-z-korupciyeyu/borotba-z-korupciyeyu> (дата звернення: 23.04.2025).
5. Коломоець Т. О. Антикорупційне декларування як інструмент запобігання корупції в публічній службі: видове розмаїття, закріплене в законодавстві країн світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. № 3. Т. 32 (71). С. 49–56.
6. Про публічні закупівлі. Закон України від 25 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
7. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. (Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 251-V (251-16) від 18.10.2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 50. Ст. 496) *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 23.04.2025).
8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 р. (Конвенцію ратифіковано із заявою Законом № 252-V (252-16) від 18.10.2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 50. Ст. 497). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 47–48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 23.04.2025).
9. Книш С. Антикорупційна політика Європейського Союзу: етапи формування, здобутки і перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 67–77.
10. Ситник А. Сильні антикорупційні органи, політична воля та контроль суспільства – складові ефективної боротьби з корупцією. 09.12.2021 р. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-sylni-antykoriupciyni-organy-politychna-volya-ta-kontrol-suspilstva-skladovi-efektyvnoyi/> (дата звернення: 23.04.2025).